

Мехович С.А., к. е. н., Ткаченко М.О.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ – ПОКАЗНИК ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.

В статті розглянуто існуючі підходи до тлумачення категорії «інтелектуальний потенціал» підприємства та виявлено деякі недоліки та неточності в її існуючих трактовках. З метою уточнення сутності категорії проведено її гносеологічний аналіз, завдяки чому наведено її нове визначення.

In article existing approaches to interpretation of a category "intellectual potential" of the enterprise are considered and some lacks and discrepancies of its existing treatments are found out. For the purpose of specification of essence of a category it is carried out the gnoseological analysis thanks to what it is resulted new definition.

Останнім часом в науковому та практичному контексті все частіше постає тема систематичного управління знаннями організації чи країни. Особливо актуальним це питання є для України, оскільки за останні 15 років значну кількість інтелектуальних ресурсів нашої країни було втрачено. Так, мала місце втрата людського потенціалу, зниження якості підготовки кваліфікованих спеціалістів тощо. Разом з тим, навіть сьогодні Україна характеризується високо розвинутим інтелектуальним потенціалом і тільки ефективне використання цього потенціалу може забезпечити помітне зростання економіки нашої держави. Отже проблема формування, оцінки та раціонального використання інтелектуального потенціалу українських підприємств є однією з найгостріших для України.

Сучасні напрями теорії інноваційної діяльності і використання інтелектуального потенціалу підприємств для забезпечення ефективного розвитку економіки розглянуто в роботах Т. Стюарта, Е.Брукінга, В. Геєця, О. Бутнік-Сіверського, та ін. Однак розкриття основних напрямків перетворення виробництва, накопичення інтелектуального потенціалу і трансформації в інтелектуальний капітал ще не є на сьогодні досить повним. Так, залишається недостатньо дослідженою низка теоретичних і практичних питань щодо формування інтелектуального потенціалу, сутності інтелектуального капіталу, ефективності використання нематеріальних активів як головного фактору інноваційного виробництва, побудови і реалізації його інноваційної моделі розвитку.

Метою даного дослідження є уточнення сутності категорії «інтелектуальний потенціал підприємства», для досягнення якої необхідно провести ґносеологічний аналіз, що припускає розгляд понять «інтелект» та «потенціал» ті їх синтезу.

Перш за все потрібно відмітити, що поняття «інтелектуальний потенціал» тісно пов'язане з поняттям інтелектуальний капітал. Незважаючи на те, що термін "інтелектуальний капітал" всі частіше використовується в науковій економічній літературі, існує небагато спроб дати йому категоріально оформлене й методологічно зважене визначення.

Уперше термін був використаний у 1969 році Дж. Гелбейтом, але як економічна категорія почав зустрічатися з 1990-х років. За час вивчення категорії виникло три підходи до її трактування: структурний, функціонально-структурний та термінологічний.

Так, серед найяскравіших представників структурного підходу можна назвати Едвінссона та Мелоуна, які відносили до інтелектуального капіталу практично всі види ресурсів сучасної корпорації, що не піддаються традиційній оцінці. Автори виділяли в рамках інтелектуального капіталу людський та структурний капітали та вважали, що кожна з цих форм капіталу

- результат людського знання та саме їх сукупність визначає приховані джерела цінностей, що наділяють компанію високою ринковою вартістю [1, с. 430].

Найбільш вдале функціональне визначенні категорії дав Х. Макдональд, який вважав, що інтелектуальний капітал – це знання, які є в організації та можуть бути використані для отримання різного роду конкурентних переваг [2, с 57].

Представником термінологічного підходу є Е. Брукінг, який трактував термін, як нематеріальні активи, без яких компанія не може існувати. [3, с. 30].

Але найбільш економічно обґрунтоване визначення інтелектуального капіталу, як узагальнюючої категорії дав О. Кендюхов, який віднес до нього інтелектуальні ресурси підприємства, що здатні створювати нову вартість, представлені людським та машинним інтелектом, а також інтелектуальними продуктами, що створені підприємством самостійно або притягнуті зі сторони як засоби створення нової вартості [4, с. 31].

Але поняття інтелектуальний капітал не дає змоги зрозуміти чи ефективно підприємство використовує свої інтелектуальні можливості. Саме тому в літературі з'являється поняття інтелектуального потенціалу.

Вивченням цього терміну займалися багато вітчизняних та зарубіжних вчених, які розглядали його у двох контекстах: як частину інноваційного потенціалу підприємства і як категорію, що визначає перспективи покращення ринкових позицій організації завдяки орієнтації на науково-технічний шлях розвитку.

Розвиваючи напрацювання зарубіжних та вітчизняних вчених, прихильників першого підходу, Н.І. Чухрай вважає за доцільне використовувати термін “інтелектуальний потенціал” як складову інноваційного потенціалу, яка внаслідок його реалізації в ході економічного розвитку підприємства, трансформується в інтелектуальний капітал. [5].

Більшість спеціалістів вживають термін „інтелектуальний потенціал” для характеристики резервів, що властиві виключно людям. Однак очевидно, що для створення можливостей довгострокового технологічного розвитку підприємства мають значення й технологічна база виробництва і досліджень, і законодавче поле, й ціла низка інших впливових факторів. Тобто ототожнювати інтелектуальний потенціал організації виключно з її персоналом було б невірно [6, с. 255].

Іншої точки зору дотримується І.Мойсеєнко, який розглядає інтелектуальний потенціал суб'єкта підприємництва як економічну систему, що відображає сукупність зв'язків і відношень між елементами інтелектуального капіталу (персонал, ринкові активи, структурні активи, інтелектуальна власність), які встановлюються в процесі проектування, виготовлення, реалізації та споживання продукту й управління цими процесами. Сутність інтелектуального потенціалу відображається як можливість системи інтелектуальних ресурсів (як елементів інтелектуального капіталу) формувати такі управлінські компетенції, які на основі вибраних бізнес-процесів забезпечують досягнення визначених стратегій підприємства [7, с. 166].

Гносеологічний аналіз категорії «інтелектуальний потенціал» стає можливим за допомогою вивчення таких базових понять, як інтелект і потенціал, та їх синтезу.

У сформованому філософському розумінні інтелект (лат. intellectus - розум) - розум, здатність мислити, проникливість, сукупність тих розумових функцій (порівняння, абстракції, утворення понять, судження, висновку тощо), які або перетворюють сприйняття в знання, або критично переглядають вже наявні знання, або аналізують їх [8, с. 181].

Якщо донедавна інтелект асоціювався із природною розумовою діяльністю людини, то сьогодні ми спостерігаємо виділення порівняно нової категорії - інтелекту штучного, сутність якого складається у відтворенні

машинами окремих інтелектуальних дій людини (сприйняття інформації, елементи міркування та ін.). Штучний інтелект використовують при побудові так званих "інтелектуальних систем" (наприклад, експертних систем, баз знань), при рішенні завдань "машинного зору" (орієнтування в просторі, розпізнавання обстановки тощо), у складних системах обробки інформації [4, 31].

Щодо терміну «потенціал», то відповідно до етимологічного словника російської мови він походить від латинського слова «potential» й трактується як «сила», «міць» [9]. У загальному значенні відповідно до Великої Радянської Енциклопедії під «потенціалом» розуміються «засоби, запаси, джерела, які є в наявності й можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певних цілей, здійснення плану, рішення якого-небудь завдання» [10].

Порівнюючи визначення категорії «потенціал» з поняттям «ресурси» (від франц. «ressource» - допоміжний засіб), що трактується як цінності, запаси, джерела засобів, доходів, до яких звертаються в необхідному випадку [9], можна побачити істотну ідентичність цих термінів. Однак застосування структурного підходу в порівняльному аналізі сутності цих категорій дозволяє виявити, що сукупність ресурсів обмежується сумою їхніх окремих видів, а потенціал визначається, по-перше, сукупністю ресурсів і можливостей, а по-друге, - їхньою органічною єдністю. Крім того, ресурси існують незалежно від суб'єктів економічної діяльності, а потенціал окремого підприємства, суспільства в цілому невіддільний від суб'єктів діяльності.

Крім ресурсної бази підприємство повинне мати здатності використовувати й перетворювати ресурси в кінцеву продукцію. Отже, категорія «потенціал», крім наявних ресурсів (матеріальних і нематеріальних), визначає також і здатності працівника, колективу, підприємства, суспільства в цілому до ефективного використання ресурсів.

При аналізі сутності категорії «потенціал» викликає інтерес слово «потенція», що також походить від латинського «*potentia*» - «сила» і означає можливість, те, що існує в схованому виді й може виявитися при відомих умовах. У свою чергу «можливість» - це засіб, умова, обставина, необхідні для здійснення чого-небудь [9]. Дійсно, у конкурентному ринковому середовищі для досягнення успіху підприємству недостатньо мати здатності використовувати й трансформувати ресурси в процесі своєї діяльності. Не менш, важливо, щоб у підприємства були умови, обставини, тобто можливості їхньої реалізації..

Таким чином, виділення в складі «потенціалу» підприємства елемента «можливості» дозволить характеризувати не тільки дійсний рівень потенціалу в статистиці, але й оцінити його динамічні характеристики. Тобто відповідно до пропонованого підходу «потенціал» - це передумова розвитку суб'єкта не тільки за рахунок наявних ресурсів, але й за рахунок невикористаних можливостей. Можливості підприємства являють собою поточні й перспективні умови, за яких у принципі можуть бути реалізовані здатності підприємства застосовувати ресурси.

Величина потенціалу визначає поточні ринкові позиції підприємства і його перспективи, задає напрямку, інтенсивність, способи розвитку, тобто «потенціал» обумовлює стратегію діяльності й розвитку підприємства. Отже, сутність категорії «потенціал» пропонується визначати через сполучення понять «ресурси», «здатності» і «можливості» [11, с.115].

За результатами гносеологічного аналізу категорії "інтелектуальний потенціал підприємства" було встановлено, що це здатність підприємства забезпечувати свій довгостроковий технологічний розвиток, використовуючи наявні та перспективні можливості і інтелектуальні ресурси. Під інтелектуальними ресурсами маємо на увазі ресурси підприємства, що здатні створювати нову вартість та представлені людським та машинним інтелектом, тобто інтелектуальний капітал підприємства. Отже під інтелектуальним

потенціалом підприємства розуміємо здатність підприємства забезпечувати свій довгостроковий технологічний розвиток, використовуючи наявні та перспективні можливості і свій інтелектуальний капітал.

За результатами проведених досліджень можна дістатися висновку, що останнім часом в економіці почали з'являтися нові терміни, які для спрощення процесу їх використання потребують свого чіткого визначення. На шляху їх визначення автори зустрічаються з низкою протиріч, що ще більш ускладнює їх уведення до обігу. Отже, для чіткого визначення нових категорій доцільно використовувати гносеологічний аналіз.

Успішний приклад гносеологічного аналізу категорії «інтелектуальний капітал» зроблено О. Кедюховим, в результаті якого встановлено, що інтелектуальний капітал – це інтелектуальні ресурси підприємства, що здатні створювати нову вартість, представлені людським та машинним інтелектом, а також інтелектуальними продуктами, що створені підприємством самостійно або притягнуті зі сторони як засоби створення нової вартості.

В даному дослідженні проведено гносеологічний аналіз категорії "інтелектуальний потенціал», в наслідок якого було встановлено, що інтелектуальний потенціал підприємства - це здатність підприємства забезпечувати свій довгостроковий технологічний розвиток, використовуючи наявні та перспективні можливості і свій інтелектуальний капітал. Саме тому інтелектуальний потенціал підприємства можна вважати показником ефективності використання інтелектуального капіталу підприємства.

Таке чітке визначення інтелектуального потенціалу підприємства дає змогу отримати якомога повну характеристику цього поняття, що у свою чергу спрощує процес управління інтелектуальним потенціалом для керівників підприємств і сприяє підвищенню ефективності його використання.

Список джерел інформації:

1. Едвінсон Л. Мелоун Т. Інтелектуальний капітал. Визначення дійсної вартості компанії.// Нова постіндустріальна хвиля на Заході: Антологія/ Під ред. В.Л. Іноземцева. – М.: Academia, 1999. с .429-447;
2. Комаров І. Інтелектуальний капіталізм. Персонал, 2000;№ 5. с. 54-62;
3. Брукінг Е. Інтелектуальний капітал - С.Петербург, «Питер», 2001 р. -288с;
4. Кендюхов О.В. Гносеологія інтелектуального капіталу // Економіка України. - 2003. - №4. - С. 28 - 33;
5. Чухрай Н. Формування інноваційного потенціалу підприємства: маркетингове і логістичне забезпечення. Монографія. – Львів: Вид-во НУ “Львівська політехніка”, 2002. – 315с;
6. Корнева О.В. Використання характеристик інтелектуального капіталу і інтелектуального потенціалу в управлінні підприємством // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 31-3. - Донецьк, ДонНТУ, 2007.- с 251-257;
7. Мойсеєнко І.Проблеми структурного аналізу інтелектуального потенціалу підприємства. Актуальні проблеми економіки - 2007. - №10(76). – С.165-170;
8. Філософський енциклопедичний словник. М., «ІНФРА-М», 1997, с.181;
9. Етимологічний словник російської мови / Під ред. Н. М. Шаінського - М., 1994 р.;
- 10.Велика Радянська Енциклопедія / Гол. ред. А. М. Прохоров.3-вид. - М.: Рад. енциклопедія. - 1978, Т. 20. - 632 с.;
- 11.Гончаров В. Н., Иванова Е. В., Характеристика инновационного потенциала в контексте стратегического управления //Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 76. Донецьк, ДонНТУ, 2004. –С. 112-119.